

O, jeg gad lege endnu en gang, hvor mellem blomster som barn jeg sprang og jeg gad sidde, hvor tit jeg sad, i bøgens skygge bag skovens blad. Jeg sender moder min hilsen frem den gælder dig og det gamle hjem. Det er nu tresindstyve år siden, jeg sammen med mine søskende legede og sprang i den gamle have og det gamle hus, og dog går der vel næppe en dag, uden at tankerne dvæle ved den tid, den lykkelige barndomstid i det kære gamle Nørremølle. Sommetider synes mig, jeg kunne give år af mit liv for blot en dag at kunne leve sammen med far og mor som i barndomsdagene.

Enten en strålende solskinsdag, med duften af hjemkørt hø over hele gården, og når dagens arbejde og leg var endt, samlet i haven med far og mor, og et par af de gamle husvenner og veninder, madam Asmussen, Hanne Møller og Kuntz m. fl. Samtalen drejede sig da mest om gamle dage, og så om krigen -64, den lå jo så tæt ved og hver af dem havde oplevet så meget i den tid. Da til slut en aftensang, og så gik hver til sit.

Eller også en mørk vinterdag når vi havde været i skole hele dagen, vi havde brød med og blev deroppe hele dagen. Hvor var det så dejligt lunt at side i mørkningen, for den gang holdt vi en rigtig mørkningstime. Så fortalte far for os, mest af bibelhistorien, helst om Joseph, Moses og David. Nærmede julen sig, så fortalte han om Jesu fødsel. Af eventyr husker jeg kun, han kunne et: om store Claus og lille Claus. Men han kunne mange gamle rim, som han sang for os. Var far en enkelt gang ikke hjemme, så måtte mor holde for. Hun kunne kun to eventyr: om Rødhætte, og Hans og Grethe. Men vi ville helst høre om gamle dage: *"åh mor fortæl om da du var lille?"* Ja da hun var en lille pige da gik hun alene fra Snogbæk, over til Ulkebøl for at besøge sin bedstemor, hun levede der i at lille hus sammen med en gammel pige, der hed Elske. Ved Sønderborg måtte hun over med færgen, og så var der endda et stykke vej op til Ulkebøl. Så blev hun der om natten, og fik kaffe om morgenen. Bedstemor råbte om morgenen: *"kåger e kiel snart Elske, Ja mutter, nu kåger den"*. Så lavede mor sig en del små tøjdukker, som hun tog med hjem.

Den gang gik tiden så langsomt, og der var mere ro på folk end nu om stunder. Far og mor kom ikke meget ud, men kun til familiebesøg. Når vinteren begyndte, syntes vi der var ingen ende at se på den. Nu er der mere fart på alt, og livet i en bondegård er vidt forskelligt mod det var den gang. Også ud ad til i det offentlige liv, går det jo helt anderledes til end for 60 år siden. Derfor syntes jeg, jeg havde lyst til om det kunne lykkes mig, at fortælle jer hvordan vi levede i det gamle hjem, og særlig i det gamle hus.

Det var et underligt gammelt hus, det gamle Nørremølle. Indgangsdøren stod altid åben. Det var en bred enkelt dør, meget svær. Den blev kun lukket når det var uvejr. Derfor sagde man i nabolaget, i dag kunne man mærke det var uvejr, for da var

Nørremølles dør lukket. Sagen var jo at det var megen færdsel ud og ind, for til Nørremølle hørte den gang købmandshandel, den og så brændevinsbrænderiet var hovederhvervet. Der hørte fra begyndelsen af ikke så megen jord til ejendommen, den er senere bleven købt ind til. Far købte korn af bønderne til brænderiet og de tog så kolonialvarer med hjem, og der kom mange forskellige hver dag.

Butikken var på forstuen. Til venstre førte en dør ind i køkkenet, det var temmelig stort og rummeligt, det var også spisestue for folkene; men der var kun plads til dem, så far og mor og børn vi spiste i en lille stue ved siden af, som vi kaldte det gule dørensk. En anden dør, med en rund glastrude i førte fra forstuen ind i dagligstuen. Der var et gardin for ruden, ved at tage det lidt til side, kunne man se, hvad folk der var i butikken, var det så gode venner eller bekendte, så blev de budt ind i stuen, mens varerne blev afvejede.

Stuen var meget tarvelig og lille. Den var malet grøn og gulvet var af blå og gule stenfliser, lavt til loft og to fag vinduer, imellem dem stod et bord, og lige overfor hinanden ved hvert vindue stod fars og mors lænestole. Så var der en lænestol ved kakkelovnen, og en 4-5 stole til, og så et bornholmerur, det var hele møblementet.

I sovekammeret ved siden af, var der hvidskuret bræddegulv, der var to store dobbeltsenge, et chartol og en skrivepult med lange ben, under det var et lille gulmalet skab til papirer og bøger. Deriblandt et stort tykt atlas, som vi børn havde megen fornøjelse af. Når vejret var dårligt, og vi ikke kunne være ude og vi ikke vidste hvad vi skulle tage os for, så fik vi den store bog slæbt ud, og så legede vi "*det er mine*", det var nemlig de små kulørte felter, der betegnede de forskellige lande, den der først fik øje på dem, når vi bladede om, slog hænderne ned på dem, og råbte, de er mine, den der så havde flest når bogen var bladet ud, havde vundet. Når bedstemor og moster Doris kom i besøg, fik de altid kaffen i sovekammeret, der var mere lunt og mere ro end i dagligstuen.

Fra sovekammeret gik en dør ind i nedrepiselen eller stadsstuen. Det var en temmelig stor stue med 3 fag vinduer og en dør ud i haven. Den var meget hyggelig med hestehårssofa og stole, samt et gammelt klaver, som mine ældste søstre Anna og Cæcilie spillede lidt på, men de drev det ikke vidt, og vi andre tre Ingeborg Stinne og jeg fik ikke lov at lære at spille. Der var også glasskabet med alle de kinesiske sager i, som farbror Hans Peter havde med hjem fra Kina 1860. Der var mange smukke ting, som altid vakte de fremmedes beundring. Fra nedrepiselen gik der så en dør ind i overpiselen. Det var et stort fire fags rum med teglstengulv, hvor der stod et par skabe, en kiste og et chatol med et bogskab ovenpå. Der var også et vindue på vesterenden, samt en dør der gik ud til vejen. Men huset lå ikke så langt ud til vejen som det nuværende. Der stod to rækker store gamle linde, i de midterste fik vi gerne i sommertiden en gynge anbragt, og den havde vi børn megen morskab af. Overpiselen blev benyttet til høstgilde, og når der var mange fremmele til fars fødselsdag, blev

den ryddet ud og så spiste vi der.

Alle stuerne, jeg her har nævnt, lå mod syd. Nord for overpiselen lå to små stuer, dem benyttede den gamle Mattesen, da han boede hos os. Siden benyttedes de som sove- og gæsteværelser. Den mindste af stuerne stødte op til varelager eller som vi kaldte det brændevinskammeret, derfra kunne vi gå ind i butikken, og vi kunne således gå fra den ene stue til den anden hele huset rundt og endte igen på forstuen. Det var et morsomt gammelt hus, så hyggeligt og fuldt af poesi.

Det daglige liv.

Far og mor var arbejdsmennesker begge to. De stod tidlig op. Vi spiste davre til samme tid som folkene, om sommeren 5½ om vinteren 6½. Og arbejdet gik efter en snor, især hvad mor angik. Om sommeren var hun oppe halvfem, så skummede hun mælken, fik kærnen lavet i stand til karlen kom ud fra davren, og pigerne kom fra malkningen. Imens der så blev kærnet, måtte hun ind og vaske børnene og få os afsted til skole. Om sommeren gik vi hjem til middag, men om vinteren blev vi deroppe og havde brød med, det skulle hun også have smurt og pakket. Var hun færdig med det skulle smørret af kærnen og æltes, og der skulle tænkes på frokost og middagsmad. Ja, om formiddagen havde mor meget travlt men hun kunne overkomme meget, og forstod altid at få begyndt fra den rette ende. Af hendes børnebørn tror jeg nok at Marie Stavnsbjerg og vor Misse lignet hende mest, de er jo også begge opkaldt efter hende. Da Anna og Cæcilie voksede til, tog de jo noget af for mor, særlig Anna; men mor tog altid selv fat ved den sværeste ende. Om eftermiddagen spandt hun eller strikkede.

Husførelsen i en bondegård var vidt forskellig den gang imod nu. Den gang levede bønderne for det meste af deres egne produkter, og klædte sig mest i hjemmegjort tøj. Slagtningen i november måned var en stor historie. Vi havde forinden slagtet en 4-5 beder og nu skulle der slagtes 1 ko og 3-4 svin, det tog flere dage at få den slagting tilendebragt. Karlene måtte hjælpe om aftenen at skære fedt og tælle. Da vi først fik en kødhakkemaskine gik arbejdet betydeligt lettere. Længere hen i november slagtede vi en del gæs. Det gav "gåspaj" i lange baner. Gæssene blev tildels stegt hen i fedt, hvad der ikke blev brugt straks, en del gåsekød blev saltet, deraf kom hver søndag noget i kålen der jo var en stående søndagsret om vinteren. Om sommeren derimod fik vi gerne sødsuppe og stegt fisk.

Var slagtingen tilendebragt så skulle der støbes lys og præser. Lysene støbte far for det meste selv Vi havde et lysebord med tinforme, og der var flere, der bragte deres talg ind og byttede med lys, da vi solgte i butikken og selv brugte mange i husholdningen, var det en stor historie. Pråsen blev lavet ovre i bagehuset, det havde vi en kone eller rettere en gammel pige "lille Fikka" til. Hun havde tre børn, men havde aldrig været gift, men det var nu hendes skæbne

sagde hun, at hun skulle have de børn. Hun boede hos sin mor "gamle Fikka", der var en søster til den berømte maler Eckersberg. De havde det meget småt, og levede mest af folks godhed, og hvad lille Fikka tjente ved at vaske og andet arbejde hos folk, vi brugte hende tit. Da pastor Nansen fra Taps, (det er den lille dreng på Eckersbergs maleri af den Nathanske familie) engang var i besøg på Nørremølle, og far var med ham ude i Sottrupskov, kom de forbi gamle Fikka, og far fortalte da Nansen, at hun var en søster til Eckersberg, og at hun var meget fattig. Nansen udvirkede så, at hun fik en årlig understøttelse af et kunstnerfond, så længe hun levede, og det var hun meget taknemlig for.

Så skulle der kartes uld og hægles hør, da kartemaskinerne kom, blev ulden bragt der til, og det blev en lettelse for mor og pigerne. Så gik det løs med spinderokken, de snurrede fra morgen til aften, for dengang var der ikke så meget at malke om vinteren, da de fleste køer kælvende i foråret. Først blev ulden spundet, for uld. bliver til vilke, hør til silke, når det bliver liggende for længe. Hørren spandt mor for det meste selv, ellers var der et par koner, der hjalp. Der var en i nabolaget, Mistin Lyck, der var så dygtig, at hun kunne spinde sytråd, den skulle spindes meget fin og jævnt, og så tvindes ovenpå, det var der ikke mange der kunne.

Pigerne spandt blå og lørdag aften havde fri, så spandt de for dem selv. Og karlene drillede dem. Om hverdagen sagde de, sagde rokken sådan: Vi - spinder - for - vor - mor-, men lørdag aften går den. Vi spinder for os selv, vi spinder for os selv. Nu det gik ganske naturligt til uden snyderi, for når der spindes blå skal rokken gå ganske langsomt; men ved hør eller uld skal den gå hurtigt. Når efterårsarbejdet så var godt tilendebragt, begyndte julen.

Forløberne for julen var fattigkonerne der gik rundt og tiggede til jul. De kaldte det forresten ikke at tigge, for det var en gammel rettighed der tilkom dem sagde de. Dem fra sognet fik et stykke flæsk eller kød, udensogns fik en tallerken gryn, og det var en god hjælp til at komme vinteren igennem. De sidste 8 dage før Jul var der en gruelig travlhed, butikken var fuld af folk fra morgen til aften.

Der skulle vaskes, brygges og bages, og gøres rent over det hele. Der bagtes knebbenødder og brune kager i store mængder, og andre småkager, mest kringler og jødekager. Det var strenge dage for mor og pigerne, og vi børn måtte også sommetider hjælpe. Om ikke ved andet så at pille rosiner ud.

De kom nemlig den gang i hele klaser, fandt vi en rigtig køn en, så blev den lagt til side til at hænge på juletræet, Travlheden gik særlig ud over mor, hun måtte være her og der og allevegne, og have alting i hovedet. Men efter megen møje og besvær kom juleaften dog omsider. Om morgenen tidligt rørte mor æbleskiver sammen i to

blikspande, hun brugte 30 æg, og så snart dejen var hævet, begyndte hun at bage, hun blev ikke færdig før over middag. Kålen havde vi kogt dagen i forvejen. Vi var de første i byen der fik juletræ, og det har vi haft så længe jeg kan huske. Det stod i overpiselen og far pyntede det. Han købte også efter samråd med mor alle julegaverne. Mor tog sjældent til stajs, for det var hende en skræk, og til jul havde hun fuldt op at gøre alligevel; men hun forstod altid at liste ud af os hvad vi ønskede os, og så snakkede hun og far sammen om sagerne. Endelig kom så juleaften. Når vi alle var samlede, karle og piger og gamle Per røgter, så tændte far juletræet, og det fik vi så grundig efterset. Julegaverne fik vi først julemorgen. Vi sang en salme ved juletræet og gik så ind i dagligstuen, hvor der var dækket til os alle. Så skulle alle vi børn, der gik i skole sige hver en julesalme frem, så læste far et stykke i en huspostil, det var langt og tørt, og jeg så altid efter Per røgter, for han så altid så længselsfuld hen til bogen, hver gang far vendte et blad, og det lattede svært, da han kom til den sidste side. Jeg forstod ikke meget af det, det var vist den samme bog, som hans far og måske bedstefor også har læst i. Så sang vi en salme, og så omsider fik vi juleaftensnadver. Først risengrød med sødt øl til, og så langkål med flæsk, svinehoved, skinke, medisterpølser o.s.v. ovenpå æbleskiver med svedsker i. Når vi havde spist, blev dugen taget af bordet. Karlene og pigerne fik hver en tallerken med æbler, brunkager og knebbenødder, og hver 10 æbleskiver, som de skulle holde dem vel med i juletiden. Så spillede vi kort om knebbenødder, og andre spil, og så fik vi kaffe, og derefter gik vi til ro. Julemorgen, så snart det var bleven lys, tog far og mor os med op i overpiselen, og der fik vi så vore julegaver, og mærkelig nok var det altid, noget vi havde ønsket os så der var jubel over hele linjen.

Kun en gang var jeg ikke glad ved min julegave. Det var en billedbog, med små fortællinger og kulørte billeder. Jeg må vist ikke have været rigtig rask den vinter, for jeg frøs altid og stod til og varmede mig på kakkelovnen, så mine brødre Christen og Christian drillede mig og kaldte mig frossenpind. Og nu traf det hverken være eller bedre, end at den første fortælling handlede om en frossenpind, der altid stod og varmede sig, så der tilsidst gik ild i hende. Brødrene forsikrede mig, at det ville gå mig akkurat ligeså; om jeg ikke lod være med det fryseri, så det tog jo en del af glæden over bogen fra mig.

Juledags eftermiddag, (om formiddagen var så mange som kunne komme det, i kirke), kom den nærmest boende familie med børnene: farbror Jørgens "Ravnskobbel", morbror Hans Jørgens, Kuntzes og Peter Lorensens, og vi havde det meget morsomt. Om aftenen blev juletræet tændt igen og alle børnene fik noget af det. Tredie juledag gik Hans Peter og jeg op til morbrors, hvor vi måtte blive et par dage, og det var næsten det allermorsomste. Der var jo både morbror Hans Jørgen og faster Anna, og bedstemor og Doris, og vi skiftedes til at

være på bolet og aftægtet.

Mine to kusiner Anna og Ceciie, især den sidste var hele mestre til at lege. I bedstemors stue stod en høj gammeldag stol, den var nok lavet af halm, og gik helt ned til gulvet uden ben. Den var betrukket med rødt og hvidt blomstret bomuldsdamask. Den var heksens hus med pandekagerne. Bag ved den var et lille rum, hvor der før havde været en seng, det var stalden hvor Hans og Grethe blev lukket ind af heksen. Cecilie var altid heks.

Blev vi kede af at lege, så fik vi bedstemor og faster til at spille kort med os, eller også fortalte faster os den eneste historie hun kunne, om *møllerens pige, der var ene hjemme, da røverne kom, de lavede et hul i muren hvor de ville krybe igennem men pigen stillede sig op ved hullet med en økse, og så snart røveren fik hovedet indenfor, huggede hun det af, og halede kroppen ind, og fangede dem således alle ni. Så tændte hun lys i alle vinduer for i fald der kom flere røvere, at de da kunne tro at huset var fuldt af fremmede.* Ja det var dejligt at være i Snogbæk hos morbror og faster. Når vi så efter et par dages forløb skulle hjem, fyldte faster os to store tørklæder med knebbenødder, kager og æbler, og bedstemor fyldte også noget i, så der var noget at tage til i lange sider. Se nu kommer de med "*æ proviantsdug*", sagde vore søskende, når vi kom hjem.

Ja julen var nu den bedste tid i hele året. Var den forbi, så havde vi sådan skær rolig tid til fastelavn. Mor og pigerne fik en masse spundet, det gjaldt jo om at blive færdig til blegetiden. Kneb det med at få høren spundet så fik moster Doris en del at spinde, og nogle gamle koner i Sottrupskov. Om aftenen sad vi i to stuer, far, mor og børn i dagligstuen, og piger og karle i "de gul dørnisk", og vi løb så fra og til, der var kun en dør imellem, og holdt og til hvor der var mest interessant.

Far læste meget, han holdt i mange år „Fædrelandet” foruden Dybbølposten og Dannevirke, og fra en dansk forening i Sønderborg, "Enigheden", hvoraf de var medlem, fik vi bøger fra foreningens bogsamling. Der kom også tit folk om aftenen og fik en passiar. Den der kom tiest var Kuntz og Hanne Møller, og så Madam Asmussen. Når de to første kom, fik de altid en tallerken grød med en stor klump smør i; men når madam Asmussen kom så måtte der kaffe til, den skulle helst være ekstra, ellers kasserede hun den.

Hun var enke efter en skovfoged og boede i et yndigt lille hus i Sandbjerg, lige over for skoven. Hun kunne fortælle en masse i et øjeblik, for munden gik ustandseligt. Farbror Jørgens børn, der var slemme til at give folk øgenavne, kaldte hende, "*æ plærresnapper*" og hendes mund kunne også have lighed med en "*plærre*". Hun ville gerne spille kort helst skævindsel, og hun gik tit om til naboens, smedens, for at få et slag kort, men da havde hun sine egne med i lommen, da smedens var for fedtede. Forresten var hun min gudmoder, og Wilhelmine-navnet har jeg efter hende.

Hanne Møller var jævnaldrene med far og mor. Hendes far havde været lærer i Snogbæk, og far og mor havde gået i skole hos ham. Han døde forholdsvis tidlig, og hans enke havde kun en lille pension at leve af. Hun og Hanne boede i mange år i Hans Peter Skovs aftægt og der holdt Hanne skole for små børn. Vi kom tidlig derop, så Jeg kunne læse Luthers lille katekismus fra ende til anden inden jeg var fem år. Senere flyttede hun til vor nabo til den anden side, Jørgen Madsens, og der holdt hun også aften skole for større børn, som hun underviste i tysk. Om sommeren flyttede hun til teglværket, Rendbjerg, hvor hun holdt skole for teglgårdsbørnene. Så vidt jeg ved, var det enkedronning Karoline Amalie, der holdt skolen gående, og vist nok har lønnet lærerinden; men fru Heide. havde nok også noget med den at gøre, hun var i altfald Hanne Møller og hendes mor en god ven.

Så var der Kuntz, han var lærer i Øster Sottrup skole. Fra 1870 degn og organist i Sottrup, og gift med fars yngste søster Tinne. Da han var lærer i det lille kald, var han en god dansk mand, senere blev han tysksindet, og da faster døde, og han et par år senere giftede sig med gårdmandsenken Maren Smeds, kom han ikke tit på Nørremølle.

Han kunne fortælle uhyre morsomt, og vi var glade, når han kom. Hans gamle far, som boede hos dem, kom hver aften for det meste efter mælk, ham holdt vi børn meget af. Vi fik ham gerne ind i stuen og så sang og fortalte han for os. Han havde mange morsomme mundheld, når vi fortalte ham noget, og han blev meget forbavset, sagde eller råbte han gerne: "*Kære venner, lukker no æ lej*". Et andet som han brugte til var: "*det kan it lignes ved pæeng*". Jeg ser endnu den gamle milde mand siddende på stolen ved døren, med de mindste på knæene og et par ved siden af.

Og så sang han om *ræven den bor ude skoven, og haver sin hule i jord, rævinden hun havde sig noget forbrudt og derfor blev hun af en jæger skudt o.s.v.* der var mange vers. Og så deklamerede han: *Der kommer Mikkel, den gamle stud, han vil mig til sin kone have, nu vil jeg til at løbe ud, jeg tror dog han er rent Faderen: æ do gal, Mikkel har jo hverken hus eller hjem. Mikkel træder ind ad døren og hilser godaften. Godaften Mikkel, hvor går det til, at du så sildig her mon komme, jeg troede at du var på spil og maskerade hist deromme Nej jeg har nok andet at bruge mine penge til, end sådan at kaste dem bort, nu har Jeg købt Hans Randers, "lykke", og derpå vil jeg til at bygge, et prægtigt hus. Ja, men Mikkel, der skal penge til at bygge huse for i disse tider; jeg har nok at bygge for, jeg har penge udi lommen der ligger tømmer udenfor og kalk og sten skal dertil komme. Ja, men Mikkel, det tømmer der ligger udenfor, det er mit. Ak, ja Hans Viborg, jeg ved det nok, men hør nu mere hvad jeg vil sige: I har en smuk og alvorlig pige: hind vil æ ha. Nej Grethe vil aldrig gifte sig. Å Hans Viborg hun gør det nok; kun hun tør intet andet sige, o lille Grethe min bedste skat, sig ja, så er du min søde pige.*

Grethe: da vidste jeg og hvad jeg sagde ja til, den gamle stymper, som går og krymper, og har ej engang, et par hele strømper, gik bort fra mig! Mikkell løber om i kroen: brændevin om i hele huset Mads Knudsen. Mads til sin flaske tog, og lo så småt, i sin lomme, hvad fejler dog det gamle drog, han plejer aldrig så at komme. Hvad fejler dig Mikkell, Jeg synes du ser så vred ud: Ja, jeg ville have mig en kone, men det gik i en fejl tone, hun sagde nej. Nu har Mikkell sin "lykke" solgt, og har fortæret sine penge. Det haver Grethe Viborg voldt, den stakkels Mikkell må nu trænge, nu tjener kan for gunst og gave som hønsedreng i dyrehave.

Så det var jo en hel lille Komædie, og gamle Kuntz kunne give de forskellige personer, så vi blev aldrig træt af at høre om Mikkell. At jeg endnu efter 60 år kan huske den, beviser jo at vi har hørt den tit.

Som jeg før har fortalt kom onkel Kuntz tit om aftenen, og han var meget underholdende, sommetider læste han højt for os. Men hændte det, da han traf sammen med farbror Jørgen, så tørnede de tit sammen.

Farbror var rationalist, og var ivrig til at disputere. Han fornægtede Jesus som Guds søn og nægtede at der var en personlig djævel til. Han ville gerne ind på religiøse spørgsmål, og der havde han både far og Kuntz imod sig. Jeg husker så tydelig en aften, farbror Jørgen og faster Ingeborg var med, og de kom igen i strid, denne gang om djævelen. Jeg hører endnu farbror sige, der står jo i bibelen, at djævelen går omkring som en brølende løve, søgende hvem han kunne opsluge, men hvor er han, vis mig ham. Hvad far og Kuntz sagde ved Jeg ikke, men faster Ingeborg græd. Hans Peter og jeg stod ved bordet, så tog mor os begge ved hånden og gik ud med os, dette havde vi ikke godt af at høre. Men en aften oppe hos Kuntz (farbror har selv fortalt det, jeg har det efter søster Anna) var de igen kommet i strid og farbror nægtede som sædvanlig at der var en personlig djævel til. Da blev han lige godt sært tilpas, da han kom ud på vejen, for da var der ligesom der gik en sort skikkelse ved hver side af ham. Han var lige ved at vende om, og gå ind og tage sine ord tilbage; men så forsvandt skikkelserne, og han fortsatte sin vej.

Så var der lærer Schütt fra Snogbæk og skovfoged Asmussen fra Sandbjerg, de kom tit søndag aften, og så spillede de "Solo", kom der flere, så blev der intet kortspil, så drejede samtalen sig mest om krigen. 64 var så nær ved, og alle havde oplevet så meget, hver havde jo sine oplevelser.

Jeg var kun fem år den gang, men kan dog huske en hel del. Jeg husker således tydeligt Sønderborgs brand, jeg stod ved et vindue sammen med mine søskende, og så hvor himmelen var rød. Og så den 29. juni, da Als blev taget. Vi havde om natten hørt så mange soldater, og de havde taget så godt som alt spiseligt i huset. Vi havde

ikke andet end sort kaffe, som vi måtte spise af et fad med skeer, dertil tørt brød med sirup på. Jeg kunne ikke spise det og gik ud. Det var den dejligste sommermorgen, og der var ro og stilhed, da alle soldaterne var borte. Jeg ville så benytte lejligheden til at se mig om og gik op ad kolonnevejen, der førte over til Sottrupskov. Men så kom der en sort hund imod mig, og jeg troede, det var en bjørn, og så tog pokker ved mig, og jeg løb tilbage, alt hvad jeg kunne, så den udflugt blev ikke lang. Dagen efter tog en af pigerne mig med over i en slags kælder vi havde, der lå to tyske soldater udstrakt og stive. De havde et rødt lommetørklæde bredt over ansigtet, de var skudt i hovedet sagde de. Det var to pionerer, de ligger begravede på Sottrup kirkegård. Jeg kan også mindes en dag der kom en patrulje forbi, med en dansk soldat de havde taget til fange, men tyskerne var meget gode ved ham, og jeg syntes heller ikke kan så så ked ud, så det er jo muligt, at han selv har hjulpet til med at komme i fangenskab, dem var der jo desværre ikke så få af. Den første gang tyskerne kom, og vi skulle have indkvartering, var hele gården fuld af soldater. Vi var i køkkenet, en af pigerne stod ved vinduet med Hans Peter på armen, og jeg holdt mig i hendes skørter, jeg var meget bange for soldater. Ja det var en meget streng tid.

Jeg husker så tydeligt den dag, der kom bud, at nu var kong Frederik den syvende død. Jeg ser endnu for mig fars uendeligt sorgfulde ansigt. Det var jo kun godt en månedstid siden, kongen havde været på Nydam Mose. Adjunkt Engelhardt der ledede udgravningerne boede hos os. Mine søstre havde været oppe og se kongen og grevinde Danner, de spiste i lærerboligen hos Kuntzes, og en del børn deriblandt mine søstre stod og kiggede på dem ind ad vinduet, og de vidste jo så meget at fortælle, og nu var den gode konge død, det var slet ikke til at begribe. Søster Anna havde et lille rødt halstørklæde på, og et rødt og sortternet forklæde, de kom af i en fart og et sort bånd om halsen og et mørkt forklæde på, og alle pigerne fik sorte bånd om halsen, ja der var grund til at sørge nu den gode konge var død.

Og så først i det nye år havde vi krigen. Da den brød ud i februar, fik vi et stort rykind. Beboerne i Dybbøl måtte for størstedelen flygte fra deres hjem. Farbror Henriks boede lige ved skanse to. De kom hele familien de havde dengang ni børn. Peter Fogeds kom også. Deres børn var omtrent voksne alle, (de to ældste var med i krigen), og de kom andre steder hen. Farbror Henriks kom op og boede i Mattesens aftægt i den ene ende af huset. Det var jo ikke nemt at holde styr på alle de børn, og så blev det besluttet at søster Cæcilie skulle holde skole for dem. Jeg kan se hende endnu sidde for bordenden med en lineal i hånden, som hun vistnok gjorde flittig brug af for disciplinen var vist ikke stor, og jeg tænker heller ikke, det blev til stort med lærdommen.

Faster Mistin og hendes mand Peter Fogd boede hos os; men jeg tror ikke nogen af deres børn var der, datteren Anna, var i Snogbæk hos faster Anna. Hvad jeg kan huske af krigen er mest enkelte spredte træk; men i mange år efter når slægt og venner samledes, drejede samtalen sig altid om krigen, hvoraf hver havde sine oplevelser, tit endog meget komiske, midt i elendigheden. Christen og Peter Fogd var som sagt med i krigen. Peter var med på tilbagetoget fra Dannevirke til Dybbøl da de kom forbi hans fars gård, fik han lov at gå derind. Han gik lige ind i sovekammeret til sine forældre, og satte sig på en stol og faldt straks i søvn; men han hørte dog sin mor sige: ”den stakkels dreng, han bliver da helt ødelagt”. Så vidt jeg ved kom Peter med regimentet op ad Jylland. Christen lå i skanserne. Der sprang en dag en granat midt imellem dem, flere af hans kammerater dræbtes, selv fik han en granatstump i det ene ben, så han måtte på lazarettet, og kom vist ikke med i krigen mere, så vidt jeg ved. Mors yngste bror Christian var også med. Og han led meget under krigen, særlig på tilbageturen fra Dannevirke, da var der en der havde taget hans støvler, og havde sat et par i stedet for, der var for små til ham, så hans fødder blev helt ødelagt.

Jeg husker, han kom til Nørremølle lige efter krigen og skulle være avlskarl, men han så dårlig ud og hans øjne var så røde og betændte, så mor græd, da hun så ham. Han blev på Nørremølle til han vistnok i 1868 blev gift med Trine Hammer, fra Randersregnen. Hun var en fjern slægtning, og hun var sammen med sin faster rejst herved for at opsøge familien. Så vidt jeg ved var fasteren kusine til min bedstemor, der boede de og der lærte de unge hinanden at kende. Trine var eneste barn, og moderen var død. Trines far afstod så gården til de unge, og de blev gift, vistnok 1868.

Men morbroder havde nok fået for meget af krigen, og tilmed længtes han meget, og kunne nok ikke rigtig føle sig hjemme blandt den befolkning dernede, han døde af tuberkulose allerede 1877. Den ældste datter døde seks uger efter, så var der kun en lille datter Cecilie tilbage. Hun og hendes mand Anders Sørensen bebor endnu gården på Klørup Mark ved Randers, gården hedder "Frederikseje". De har tre sønner og en datter, en søn (landmand) og datteren er hjemme, de to sønner er ikke landmænd. Den ene er ingeniør, jeg ved ikke hvad den anden er men de har gode stillinger begge to.

Mor havde ikke megen familie, hun selv er født på Als og var kun to år da hendes forældre købte gården i Snogbæk og flyttede derover. Faderen solgte sin gård, fordi han ikke kunne finde sig i at gøre hoveritjeneste til hertugen på Augustenborg. Morbror Christian og moster Doris er født i Snogbæk. Min moder var født d. 6 oktober 1826, og hun var to år da de kom til Snogbæk, de må altså have flyttet dertil 1828. Min bedstefar Hans Christian Andresen var enkemand, da han blev gift med bedstemoder, hvis pigenavn var Cicilie Marie Hammer. Hun var kun 17 år da hun blev gift, og hun

stod bog døren og græd, da de unge gik til dans. Bedstefader havde en søn af første ægteskab, Andreas. Han var et godt og bravt menneske, og både forældre og søskende holdt meget af ham og det var dem alle en stor sorg da han døde af tyfus i København, hvor han lå soldat. Bedstefar døde også tidligt, af en nyresygdom, han var en meget dygtig og meget bestemt mand, og hans børn havde stor respekt for ham; men bedstemor og ham levede vistnok lykkeligt sammen. Morbror Hans Jørgen fik gården 1850 da var han 26 og faster Anna 30 år, Faster var svag, hun led meget af astma, og så haltede hun; men hun var elskelig og god som dagen var lang, og var næsten altid hjemme, på grund af sin svaghed. De fik en søn, Christian, og to døtre, Anna og Cicilie og de blev vore kæreste legekammerater.

Bedstemor, eller som vi kaldte dem, oldemor og Doris, boede i aftægtslejligheden i den ene ende af huset, så det var altid som at komme to steder. De havde to stuer, foruden sovekammer, en mod syd og en mod nord. Om sommeren boede de i nordstuen, den var kølig og fri for fluer; men der var ingen kakkelovn, så når det begyndte at blive koldt, så flyttede de ind i sydstuen. Jeg ser dem så tydelig for mig en vintersolskinsdag. Der var røde gardiner for vinduerne, der var fulde af blomstrende røde pelagonier og en kala. Når solen så skinnede igennem alt det røde, så var det et dejligt syn. Så var der altid en svag tørvelugt i stuen, den hørte ligesom nu til stuen.

Der er bleven sagt eller skrevet, at en duft kan pludselig fremkalde halvglemte minder. Og det må der være noget i. Når jeg mærker en svag tørvelugt (som jeg så godt kan lide) så er der to minder, der står klart for mig. Det ene er bedstemors stue i al røde hyggelige glans. Det andet minde er fra Stubbom da jeg som 16årig tjente der. Jeg havde fået lov at rejse hjem til jul. Det var lille juleaften og Peter Fink kørte mig til Haderslev. Vi skulle afsted tidlig om morgen, for at nå damperen i Aabenraa. Folk var ikke oppe da vi kørte, men efterhånden som vi kom frem tændtes lysene og ilden blev tændt op, og så kom denne tørvelugt hver gang vi kom forbi et hus. Og jeg tænker det har forhøjet feststemningen, for jeg var jo sjæleglad, fordi jeg måtte komme hjem og holde jul, for der var dog ingen jul som hos far og mor. Julen i Snogbæk har jeg skrevet om.

Sidst i februar var det Doris fødselsdag og da var far og mor og de større børn deroppe. Til aftensmad fik vi altid gåsekød der var henkogt i surt og stuvede kartofler, og det smagte så storartet syntes vi. Når vi børn gik derop om sommeren, gik vi tidlig om morgenen, og så spiste vi altid til middag hos bedstemor, de spiste kl. 11 og enten fik vi frikadeller eller rå skinke med kartofler og persillesovs og rødgrød. De havde 2 små tallerkner. På det ene var der en lille pige der vandede blomster, på det andet en tyk mand og kone der dansede Mazurka, Vi kappedes altid om at få pigen med blomsterne,

for det var kulørt, det var det andet ikke. Om sommeren var vi aldrig inde, for da var der så meget at se deroppe. Først var der den gamle dejlige have ved gården, og bedstemors lille have.

Og så var der elleskoven, hvor, *æ præst i æ pot*, en slags vild Kala gror (dansk ingefær) Også var der *æ Smidthus*, det lå nede ved bækken i abildgården, og der boede i mange år mutter Smidt, det var Smidt, bedstefar købte gården af, og de flyttede så ud i det lille hus midt i den store abildgård.

Smidt døde tidligt, så ham kan jeg ikke mindes at have set, men hans kone husker Jeg godt. Hun var høj og tynd, og gik altid med en hvid kappe på. Der var så hyggeligt i det lille hus. Der var blomstrede sirtses gardiner med klunker om for vinduerne, og så var der så mange billeder – malerier - på væggene.

Det store billede, *Tro, Håb og Kærlighed*, som jeg har, har været mutter Smidts, hun gav Doris det, og jeg arvede det efter hende. Det sidste år hun levede, flyttede hun og på gården da hun var syg og sengeliggende, og morfar og faster skulle pleje hende, mod at de så fik alt hvad der var efter hende, da hun ingen familie havde.

Smidt stammede fra Kegnæsgård på Als. Han drev gartneri ved siden af gården, og anlagde haver. Hans egen have var meget smuk, og hele abildgården vrimlede af blomster. I foråret var den helt hvid af gækker, senere, langs med bækken blå af forglemmigejer, og en mængde andre blomster og stauder var der, Jeg har fået en del blomster derfra op i vor have her, som tildels er der endnu. Det var jo uhyre interessant for vi børn at gå der og finde de mange slags blomster i græsset, ja det var et herligt sted at komme.

Den 13 juli var det bedstemors fødselsdag, hun var født 1803, og det var en stor festdag for os. Da var alle vi børn med. Mor havde altid en stor kringel med, foruden andre smågaver. Jeg kan tydelig huske fødselsdagen i 1865, da var jeg 6 år. Vi var i skole om formiddagen, men en time før middag stod søster Cæcilie op, og bad læreren om hun og jeg måtte få fri, for vi skulle ud til sypigen efter kjoler. Det var det dejligste vejr, da vi gik ud ad Osmark hvor Soffi boede. Og Cæcilie fortalte hele vejen, vi kom forbi en mark med hør, der stod i fuld blomst, helt blå, den fortalte hun også om. Så fik vi da tøjet hentet, det var en blå og grønnet kittel til Hans Peter, og en rød sirtses med sorte og hvide prikker i til Ingeborg. Hun har kun været 6 uger gammel, men da mor gav bryst, måtte kun jo med. Længe i forvejen var vi jo spændt på om vejret ville blive godt, så sagde far altid: "*Bed kun til Vorherre om et godt vejr, så får i det nok*". Det gjorde vi også, og jeg kan heller ikke mindes, at vi nogen gang har haft et dårligt vejr til bedstemors fødselsdag. Da vi var så mange, drak vi kaffe og spiste i fasters dagligstue, og bordet stod dækket og parat når vi kom. Så kom den store kringel for en dag, og vi fik os en ordentlig kaffe. Til aftensmad fik vi i regelen frikadeller og stuvede kartofler. Og inden vi skulle hjem, fik vi rødgrød med fløde, og det var en stor herlighed, og en gåde for os, hvordan bedstemor kunne

lave rødgrød, når ribsene ikke var modne. Alle disse barndomsminder står så tydeligt for mig, at det er, som jeg blev barn igen.

Den anden familie i Sottrup kom vi børn ikke meget til. Peter Lorenzen og faster Sofie havde fem drenge, senere fik de en lille pige i 1874 da jeg blev konfirmeret.

Og Kuntz og faster Tinne der var den yngste af fars søskende var gift en del år inden de fik børn, så de var jo meget yngre ind vi.

Hos farbror Jørgens på „Ravnskobbøl" kom jeg en gang imellem. Det kunne ske, at farbror når han hentede varer i butikken en lørdag tog mig med hjem, min kusine Kristine og jeg var jævnaldrende, og kom godt ud af det sammen, Faster Ingeborg var sådan en mild og god kone, hun lo meget og så gik hun med det gammeldags hovedtøj: *Høj å tøj*, eller *højklæe*, som vi kaldte det. Hun måtte ikke have andet for farbror, for han kunne bedst lide hende sådan. Og når de kom i besøg hos os, skulle jeg nok passe at være tilstede, når hun satte hovedtøjet på, for det var meget interessant, og slet ikke nogen let sag at få det til at sidde ordentlig. Det varede mange år inden hun fik sat sin vilje igennem, og fik kappe på som de andre koner.

Fars ældste søster Mistin var født i kosak-vinteren 1814, hun blev gift Peter Fogd i Dybbøl. Hun har nok været en køn pige som ung, for hun sagde en gang til søster Cæcilie: "*Lav æ va ung, Sillegj, da va æ rigte køen*". Men jeg tror ikke hun var nogen god husholder, for det kunne aldrig slå til for dem, trods alt det hun spinkede og sparede. Børnene sagde altid I til deres forældre. "*Det er dog under mor*" sagde sønnerne til hende "*at I der er så lille og spinkel, dog har sådan en kraft i den finger*". Det var nemlig når hun smurte brød til dem, så syntes de hun trak smørret dygtig tyndt ud. Farbror Peter, som vi kaldte ham, ville gerne vise, han havde meget små fødder, og hans støvler, som han selv pudsede var skinnende blanke. Søstrene drillede faster Mistin med, at den gang Peter Fogd kom som frier, ville faster rigtig gøre det fint, Så viksede eller blankede hun alle stolesæderne og da så frieren kom i sin vildeste stads med lysegrå benklæder, så smittede stolene af, så han fik en sort ende, hvad der var meget ubehageligt både for ham og faster. De fik 6 drenge og 1 pige.

Den næstældste Peter, var i flere år avlskarl på Nørremølle, og han var så god, så vi børn holdt meget af ham. De andre børn kom vi ikke meget sammen med, de var jo meget ældre ind vi.

Det samme var tilfældet med farbror Henriks børn. Han blev gift anden gang med en søster til sin første kone, og der var ialt 11 børn. Den ældste af døtrene Anna fik vi en del med at gøre, da hun i 7 år var mejerske på Nørremølle. Hun blev gift på sine gamle dage, da

hun var over 70 år med sin ungdomselskede Frits Clausen, der var bleven enkemand og lige så gammel som hende.

Peter Lorenzen i Sottrup blev gift med faster Sofie der var 5 sønner og en datter. Faster var meget svag og døde da datteren var helt lille, så kom kusine Anna dertil som husholderske. Peter Lorenzen giftede sig imidlertid igen og Anna læste så mejerist og kom i Nørremølle. Vi børn kom der kun yderst sjælden.

Det samme var tilfældet med farbror Lorenz i Felstedskov. Der kom far og mor kun en gang om året, nemlig til farbrors fødselsdag 4. september, og så var gerne et par af børnene med; men var høsten ikke endt kom vi der ikke. Der var 5 børn 2 drenge og 3 piger. Den ældste af drengene Christen kom ulykkeligt af dage, han ville ride en hest til vands, men faldt af og slog hovedet mod en sten, så han døde på stedet, han var vel en halv snes år. Den næstældste Lorens, døde i tyveårsalderen af tuberkulose, men da var farbror allerede død, han blev ikke gammel. Så var der kun 3 piger tilbage. Den ældste Anna fik gården hun blev gift med Jacob Petersen fra Søgårdsmark, en hjemmetysker. Marie blev gift med Nis Poulsen Hørtoft i Varnæs og Maren, med Rasmussen i Varnæs.

Den næstældste af fars søskende, faster Anna Catharina har jeg endnu ikke omtalt. Hun var gift på Als med Hans Christian Eriksen der havde en temmelig stor gård i Broballe. Hun var som ung forlovet med Jørgen Poulsen fra Dybbøl, men hendes far ville ikke give sit minde til det, da han ikke havde noget. Derimod slog han til da H. C. Eriksen, der var kusk hos Dr. Clausen Gråsten, friede til hende, og faster måtte jo give sig, og fandt sig i sin skæbne, hun beklagede sig aldrig.

Men når farbror en gang imellem kom over, og hun ikke var med, så spurgte han gerne inden han gik: hvordan går det med Jørgen Poulsen for det vil: "æ kuen jo gerne vide" Han var en hel original, og vi børn morede os meget over ham. En gang var han i besøg og skulle blive natten over. Han skulle så ligge i Mattesens kammer. Søster Cæcilie fulgte ham derop, og sagde til ham blot du nu kan sove farbror, at gamle Mattesen ikke kommer og spørger. *"Jo Cæcile jeg tror jo nok, at der er et højere væsen til men hvad det øvrige svinsen og svansen angår: da hæ de it noue å betye."*

De havde to sønner og en datter, Anna, der senere blev mor til frimenighedspræst Jørgen Eriksen. Hun var på Nørremølle en vinter, og gik op til Hanne Møller og fik undervisning i tysk. Hun længtes meget, men når hun kom hjem skændte hendes mor på hende, for hun kunne ikke forstå, at hun kunne længes, når han var på Nørremølle. Jeg tænker faster har længtes lidt efter sit gamle hjem, da hun kom til Als.

Jeg var med Anna Eriksen hjemme i påsken, og morede mig storartet. De havde fremmende en aften, og da måtte jeg synge alle de viser for

dem, jeg kunne: *Gutter ombord, danske gut, tag vare på din skude ud på rov fløj nys den griske ørn, syng nu gutter små o.s.v.* det var mest krigssange, de blev mest sunget nu lige efter -64 og jeg havde meget let ved at lære både ord og melodi. Alsingerne var begejstrede over min sang og de bød mig kaffepunch men det tillod faster ikke, for det var jeg ikke stor nok til sagde hun. Jeg var vist kun 10 år den gang.

En gang om året samledes alle fars søskende på Nørremølle, det var til fars fødselsdag d. 23 september. De fik ingen særlig indbydelse, de vidste alle, at de var ventet, og der var heller ingen der svigtede, når de da ikke var syge. Stemningen var altid god, og dertil bidrog jo mors gode kaffe og mad ikke så lidt. Jeg husker faster Ingeborg sagde en gang, da de havde sat dem til kaffebordet: "*No vil vi regte tej vos goj tid, te vi kan få nouve a alt de møje*". Om aftenen blev der sunget og fortalt historier, mest fra krigen, og det var ret noget for vi børn.